

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐาน ทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา*

THE LEGISLATIVE PROBLEMS ABOUT HEARING OF EVIDENCE FROM ELECTRONIC EVIDENCE IN THE CRIMINAL CASE

เจษฎา คำรินทร์

Jedsada Kamrin

สังเวียน เทพผา

Sungwiae Theppha

มหาวิทยาลัยปทุมธานี

Pathumthani University, Thailand

E-mail: jedsada.k24@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษา แนวคิด หลักการ และทฤษฎีทางกฎหมายอาญาที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา 2. ศึกษา และวิเคราะห์ปัญหามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา การดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการวิจัยทางเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า

แนวคิด หลักการ และทฤษฎีทางกฎหมายอาญาที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา ข้อมูลหรือบันทึกคอมพิวเตอร์สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยง่าย ซึ่งคู่ความในคดีจะอ้างเรื่องความถูกต้องที่แท้จริงของพยานอิเล็กทรอนิกส์เป็นข้อต่อสู้ในคดี และการนำเสนอพยานหลักฐานนั้นควรให้น้ำหนักพยานหลักฐานในการกระทำความผิด โดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 28 บัญญัติว่า ให้บุคคลผู้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาต่อศาล คือ อัยการผู้เสียหายซึ่งจะต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ให้ศาลเชื่อได้ว่า จำเลยมีความผิด จึงมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ คือ 1) การรับฟังพยานหลักฐานที่เป็นพยานอิเล็กทรอนิกส์ 2) การนำเสนอพยานหลักฐานที่เป็นพยานอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาที่จะต้องได้รับการพิสูจน์โดยผู้กล่าวอ้างพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ ปัญหาที่จะต้องได้รับการพิสูจน์ คือ (1) ปัญหาการรับรองความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ที่นำมาเป็นพยานหลักฐาน และความน่าเชื่อถือของระบบคอมพิวเตอร์ (2) ปัญหาเรื่องการระบุประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในการนำสืบการให้น้ำหนัก

* Received 4 November 2019; Revised 22 November 2019; Accepted 25 November 2019

กับพยานอิเล็กทรอนิกส์ แนวทางการแก้ไขปัญหาคควมมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของพยานอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญาโดยบัญญัติออกมาเป็นพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญาเพื่อให้เกิดมาตรฐานในการตรวจสอบพยานหลักฐาน และในการนำสืบพยานนั้นเพื่อแก้ปัญหาว่าพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ควรมีวิธีการในการนำสืบจึงควรมีการแบ่งแยกประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ออกมาให้ชัดเจนมากขึ้น

คำสำคัญ: การรับฟัง, พยานหลักฐาน, อิเล็กทรอนิกส์, คดีอาญา

Abstract

The purposes of this research were 1) to study a point of view, principles, and the criminal law theory about hearing of evidence from the electronic evidence in the criminal case. 2) to study and analyze the problems about hearing of evidence from electronic evidence in the criminal case. This is documentary research.

Result of the research:

The point of view, principle, and the criminal law theory about hearing of evidence from the electronic evidence in the criminal case. The databases or data in a computer can easily be edited as the party should mention the origin of evidence that must be real. Reference to the criminal procedure code 28 that the prosecutors should conduct testimonial evidence. These issues must consider the electronic evidence were 1) hearing of evidence from the electronic evidence 2) examination of evidence from the electronic evidence, that case to the problems that must prove evidence by who conducts investigation, the problems that need to consider 1) problems of data authentication, it was confirmed the origin of electronic evidence and proved that is real, 2) problems of data types. Moreover, solutions of problems should set the rules to confirm the origin of electronic evidence, also should be amended or add information on the criminal procedure code, together with process of considering in criminal cases to get a standard of a confirming evidence, and the last a solution of evidence types must stipulate in clear ways.

Keywords: Hearing, Evidence, Electronics, Criminal Case

บทนำ

ระบบคอมพิวเตอร์หรือระบบในเครือข่ายคอมพิวเตอร์พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ คือ สารสนเทศ หรือข้อมูล ที่อาจมีประโยชน์ต่อการสืบสวนสอบสวนซึ่งสารสนเทศและข้อมูลจะถูกเก็บบันทึกไว้ในอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ เป็นต้นหรือถูกส่งไปยังแหล่งอื่น โดยอุปกรณ์ดังกล่าวเช่นเดียวกันพยานหลักฐานดังกล่าวจะเกิดมีขึ้นก็ต่อเมื่อได้มีการรวบรวมข้อมูลหรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และจัดเก็บรักษาเพื่อการตรวจพิสูจน์พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์สามารถส่งข้ามประเทศอื่นทั่วโลกได้โดยง่าย และรวดเร็วโดยผ่านระบบเครือข่าย อีกทั้งมีสภาพอบบางสามารถถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงทำลายหรือทำให้เสียหายได้ง่ายกว่าพยานหลักฐานประเภทอื่น ๆ เช่นพยานหลักฐานที่เป็นวัตถุที่จับต้องได้ เป็นต้น (กฤษณะ ช่างกล่อม, 2542) ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์หรือข้อมูลดิจิทัลมีอยู่หลายประเภทซึ่งแต่ละประเภทอาจมีสารสนเทศที่อาจเป็นประโยชน์ในการสืบสวนความผิดทางอาญาและนำมาใช้เป็นพยานหลักฐานเพื่อพิสูจน์ความผิดของผู้ต้องหาว่ากระทำความผิดได้ในประเทศสหรัฐอเมริกา คณะกรรมาธิการที่ปรึกษาปฏิรูปกฎหมายได้ให้ความหมายของคำว่าข้อมูลคอมพิวเตอร์ และสารสนเทศในรูปแบบดิจิทัลหรืออิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ ไว้อย่างกว้าง ๆ โดยให้ความหมายรวมถึงแฟ้มไปรษณีย์เสียง แฟ้มไปรษณีย์เสียงสำรอง แฟ้ม และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์หรืออีเมล แฟ้มอีเมลสำรอง อีเมลที่ถูกลบทิ้ง แฟ้มข้อมูลชั่วคราว แฟ้มประวัติระบบ สารสนเทศของเว็บไซต์ที่เก็บอยู่ในรูปแบบของข้อความ รูปภาพ หรือเสียง แฟ้มลงบันทึกเข้าออกเว็บไซต์ แฟ้มแคช คุณก็ และสารสนเทศอื่น ๆ ที่ บันทึกขึ้นโดยอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ (กระมล ทองธรรมชาติ และสมบูรณ์ สุขสำราญ, 2546)

การรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องกับธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์นั้น พระราชบัญญัติธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์มาตรา 10 บัญญัติว่า “ในกรณีที่กฎหมายกำหนดให้นำเสนอหรือเก็บรักษาข้อความใดในสภาพที่เป็นมาแต่เดิมอย่างเอกสารต้นฉบับถ้าได้นำเสนอหรือเก็บรักษาในรูปข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ตามหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้ให้ถือว่าได้มีการนำเสนอหรือเก็บรักษาเป็นเอกสารต้นฉบับตามกฎหมายแล้ว (ราชกิจจานุเบกษา, 2551)

นอกจากนี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาจะเน้นสาระสำคัญของการปฏิบัติ โดยแยกการสืบสวนสอบสวนออกจากกันอย่างชัดเจนในบทกฎหมายแต่ในทางปฏิบัติ วัตถุประสงค์ส่วนหนึ่งของการสืบสวน คือ เพื่อที่ทราบรายละเอียดแห่งความผิดจะสอดคล้องกับการสอบสวนที่ว่าเพื่อที่จะทราบข้อเท็จจริงหรือพิสูจน์ความผิด (ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 2 (11) และยิ่งกว่านั้นประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

ของไทยไม่ได้กำหนดรูปแบบของการสืบสวนไว้ซึ่งต่างกับการสอบสวนที่ได้มีการระบุแบบไว้อย่างชัดเจนทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการนำคดีเสนอต่อศาล (กฤษณา เพียรกิจ, 2555)

ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา ดังรายละเอียดต่อไปนี้ 1. ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับบทบัญญัติของกฎหมายในการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ทางกฎหมายพระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 สรุปได้ว่า “ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์” เป็นเรื่องราวข้อเท็จจริงไม่ว่าจะปรากฏในรูปแบบของตัวอักษรตัวเลขเสียงภาพหรือรูปแบบอื่นใดที่สื่อความหมายได้ได้สร้างส่งรับเก็บรักษาหรือประมวลผลด้วยวิธีประยุกต์ใช้วิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ผ่านแม่เหล็กไฟฟ้าหรือวิธีอื่นใดในลักษณะคล้ายกัน และให้หมายรวมถึงการประยุกต์ใช้วิธีการทางแสงวิธีการทางแม่เหล็กหรืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้วิธีต่าง ๆ ทำให้ความหมายของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์กว้างขวางครอบคลุมไปถึงข้อมูลทุกชนิดที่สร้างขึ้นด้วยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ไม่ใช่เพียงข้อความตัวอักษรรหัสหรือตัวเลขเท่านั้นที่จะเป็นข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ แต่ครอบคลุมไปถึงเสียงด้วย จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าในประเทศไทยข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ต้องมีความหมายที่ชัดเจน และมีการเก็บรักษาหรือประมวลผลด้วยวิธีทางอิเล็กทรอนิกส์เป็นที่ยอมรับให้ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์สามารถใช้เป็นพยานหลักฐานการจัดเก็บข้อมูลในระบบอิเล็กทรอนิกส์เป็นประโยชน์ในการประมวลผลข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ด้วย อีกทั้งลักษณะเฉพาะของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ปรากฏข้อความขึ้นได้นั้น จำต้องใช้อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ประกอบกันในปัจจุบันมีการใช้ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์กันอย่างแพร่หลายข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ไม่มีระบบป้องกันที่ดีเพียงพออาจถูกบุคคลอื่นนำไปใช้ก่อให้เกิดความเสียหายได้โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ใช้ประมวลผลในธุรกรรมต่าง ๆ จึงมีผู้ที่ใช้ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ไม่ว่าจะเป็น การเข้าถึงข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์โดยไม่ได้รับอนุญาตการเปิดเผยข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์การฉ้อโกงทางข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ ดังนั้น หากประเทศไทยไม่มีบทบัญญัตินิยามความหมายทางกฎหมายเกี่ยวกับพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ไว้อย่างชัดเจนก็ไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดปัญหาการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญาไม่ตอบสนองความต้องการของในแต่ละองค์กร อีกทั้งกระทบสิทธิและเสรีภาพของบุคคล สังคมรวมไปถึงการบริหารจัดการของประเทศ ตลอดจนไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญาได้อย่างชัดเจนและตรงจุด (จริญ ภักดิธนากุล, 2553)

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับขั้นตอนกระบวนการนำสืบพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา การดำเนินกระบวนการพิจารณาความนั้นในการสืบพยานคู่ความแต่ละฝ่ายจะต้องนำพยานหลักฐานของตนมาใช้ในการสนับสนุนข้อต่อสู้ของตนจึงต้องพิจารณาถึง

ระบบวิธีพิจารณาคดี คือ วิธีการดำเนินคดีในศาลหลักเกณฑ์การฟ้องคดีต่าง ๆ รวมถึงภาระการพิสูจน์การแสวงหาพยานหลักฐานนำเสนอต่อศาลเพื่อสนับสนุนข้ออ้างข้อเถียงของแต่ละฝ่าย ระบบวิธีพิจารณาคดีแบ่งออกเป็นสองระบบหลัก ๆ คือ ระบบกล่าวหาใช้กับกฎหมายในกฎหมายจารีตประเพณี และระบบไต่สวน ใช้กับกฎหมายในระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร และการรับฟังข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความประพฤติดของจำเลยในชั้นพิจารณาของศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226 มาตรา 227 และมาตรา 229 โดยกฎหมายให้ผู้พิพากษาใช้ดุลพินิจอิสระในการที่จะตรวจสอบค้นหาความจริงหรือรับฟังพยานหลักฐานที่ศาลเชื่อว่ามีเหตุผลได้อย่างกว้างขวางอยู่แล้ว และมาตรา 228 บัญญัติไว้โดยชัดแจ้ง ให้ศาลมีอำนาจสืบพยานเพิ่มเติมโดยผลการในระหว่างพิจารณา (คณิต ณ นคร, 2546) จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่ากระบวนการนำสืบพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ศาล จะมีการสืบพยานเพิ่มเติมโดยผลการนั้นในทางปฏิบัติการสืบพยานเพิ่มเติมโดยผลการแทบจะไม่มีเนื่องจากผู้พิพากษาส่วนมากของไทยยึดติดอยู่กับความเข้าใจว่ากฎหมายลักษณะพยานของไทยมาจากระบบกล่าวหาของอังกฤษ อย่างไรก็ตามมีคดีตามคำพิพากษาของศาลฎีกาหลายเรื่องที่วินิจฉัยว่าระหว่างพิจารณา หลังจากสืบพยานโจทก์จำเลยเสร็จแล้วศาลเรียกพยานสืบเองอีกได้ และการนำพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์มานำสืบโจทก์ก็มีหน้าที่ที่จะต้องนำสืบถึงประเด็นในคดีอาญาว่าจำเลยได้กระทำความผิดดั่งนั้นพยานหลักฐานที่ไม่เกี่ยวกับประเด็นศาลมีอำนาจไม่ยอมให้นำสืบได้ เช่น ดุลพินิจในการลงโทษ ศาลไม่จำเป็นต้องรับฟังจากพยานหลักฐานที่มีการนำสืบเท่านั้นศาลอาจรับฟังจากคำร้อง คำแถลง ตลอดจนรายงานของพนักงานคุมประพฤติได้ (อุดม รัฐอมฤต, 2551)

ดังนั้น หากประเทศไทยไม่มีการนำสืบพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์อย่างพยานเอกสารเป็นการนำข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่บันทึกไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ทำการประมวลผลผ่านชุดคำสั่งและอุปกรณ์ต่าง ๆ โดยทำออกมาเป็นสิ่งพิมพ์ออก และการนำสืบพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์อย่างพยานวัตถุเป็นการนำสืบโดยนำระบบคอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่บันทึกข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ไว้ มาสู่ศาลซึ่งจะต้องนำระบบคอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์มาเชื่อมต่อกับอุปกรณ์แสดงผลภาพออกมาให้มนุษย์สามารถเห็น และเข้าใจภาษาได้เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่ามีพยานหลักฐานนั้นอยู่ และฝ่ายที่นำสืบต้องแสดงให้เห็นว่าข้อมูลที่ระบบคอมพิวเตอร์แสดงผลออกมานั้นเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแท้จริง ไม่มีการแก้ไขหรือทำลายให้เกิดความเสียหายรวมไปถึงการนำสืบโดยอาศัยพยานผู้เชี่ยวชาญในการให้ความเห็นในทางวิชาการหรืออธิบายถึงกระบวนการทำงานของระบบคอมพิวเตอร์ในการสร้างข้อมูลนั้น ซึ่งเป็นดุลพินิจของศาลที่จะเชื่อหรือไม่ก็ได้หากเป็นคำเบิกความที่ไม่ใช่ข้อมูลในเชิงวิชาการแต่เป็นคำเบิกความเกี่ยวกับข้อเท็จจริงก็จะมีน้ำหนักมากขึ้น

จากเหตุผลและความสำคัญดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่ศึกษาปัญหามาตรการทางกฎหมาย ขั้นตอนกระบวนการนำสืบพยานหลักฐานเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญาเป็นอย่างไร เพื่อวิเคราะห์ และสรุปผลการศึกษา และหาข้อเสนอแนะต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษา แนวคิด หลักการ และทฤษฎีทางกฎหมายอาญาที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา
2. ศึกษา และวิเคราะห์ปัญหามาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาค้นคว้าพระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544 พระราชบัญญัติการสอบสวนคดีพิเศษ พ.ศ. 2547 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และประมวลกฎหมายอาญา ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา บทความ งานวิจัย หนังสือ วิทยานิพนธ์ วารสาร และการค้นคว้าจากอินเทอร์เน็ตที่เกี่ยวข้องทั้งใน และต่างประเทศ เพื่อวิเคราะห์ และสรุปผลการศึกษา

ผลการวิจัย

1. แนวคิด หลักการ และทฤษฎีทางกฎหมายอาญาที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

ปัจจุบันนี้ระบบคอมพิวเตอร์ และอินเทอร์เน็ตเข้ามามีอิทธิพลในชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมากจึงเกิดการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์มากขึ้น ซึ่งในการพิจารณาคดีความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์นั้น คู่ความจะนำข้อมูลหรือบันทึกคอมพิวเตอร์มาใช้เป็นพยานหลักฐานในการต่อสู้คดีจึงเกิดปัญหาขึ้นมาว่าข้อมูลหรือบันทึกคอมพิวเตอร์ดังกล่าว สามารถรับฟังเป็นพยานหลักฐานในการลงโทษผู้กระทำความผิดได้เพียงใด และข้อมูลคอมพิวเตอร์นั้นมีความน่าเชื่อถือที่เพียงพอหรือไม่ เนื่องจากเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์นั้นพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีระบบที่ซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ อีกทั้งข้อมูล หรือบันทึกคอมพิวเตอร์นั้นสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้โดยง่ายทั้งโดยน้ำมือมนุษย์หรือโดยตัวระบบคอมพิวเตอร์ ซึ่งคู่ความในคดีก็มักจะ

อ้างเรื่องความถูกต้องแท้จริงของพยานอิเล็กทรอนิกส์นั้นเป็นข้อต่อสู้ในคดี และในการนำสืบพยานหลักฐานนั้นควรจะให้น้ำหนักพยานหลักฐานนั้นเพียงใดในการที่จะลงโทษผู้กระทำความผิด เพราะประเทศไทยโดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 28 ได้บัญญัติว่า ให้บุคคลผู้มีอำนาจฟ้องคดีอาญาต่อศาล คือ อัยการผู้เสียหายซึ่งจะต้องนำพยานหลักฐานมาพิสูจน์ให้ศาลเชื่อให้ได้ว่าจำเลยมีความผิดจึงมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ การรับฟังพยานหลักฐานที่เป็นพยานอิเล็กทรอนิกส์ และ การนำสืบพยานหลักฐานที่เป็นพยานอิเล็กทรอนิกส์

หลักกฎหมายที่ว่าด้วยการรับฟังพยานหลักฐานมีหลักทั่วไปว่าพยานหลักฐานทุกชนิดเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังได้เว้นแต่มีกฎหมายบทใดบทหนึ่งบัญญัติหรือวางหลักเกณฑ์ห้ามไม่ให้รับฟังพยานหลักฐานชนิดใดประเภทใดไว้พยานหลักฐานชนิดนั้น ประเภทนั้นก็จะเข้าลักษณะเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังไม่ได้ ต้องถูกตัดทิ้งไปนำเข้ามาใช้เป็นพยานหลักฐานในคดีไม่ได้กฎหมายที่บัญญัติห้ามรับฟังพยานหลักฐาน เรียกว่า บทตัดพยานหลักฐานบทตัดพยานหลักฐานในกฎหมายพยานหลักฐานของแต่ละประเทศ ไม่จำเป็นต้องเหมือนกันขึ้นอยู่กับระบบกฎหมายระบบความเชื่อของแต่ละประเทศที่เห็นสมควรว่ากรณีใดควรที่จะวางหลักเกณฑ์ห้ามไม่ให้รับฟังพยานหลักฐานชนิดใดประเภทใดหรือไม่อย่างไรซึ่งโดยหลักการแล้วการที่จะวางบทตัดพยานหลักฐานนั้นมักจะมองเปรียบเทียบระหว่างคุณค่า ในเชิงพิสูจน์ของพยานหลักฐานขึ้นนั้นว่ามีสูงหรือต่ำเพียงใดแล้วไปเปรียบเทียบกับผลกระทบทางด้านอคติ ที่จะทำให้การวินิจฉัยข้อเท็จจริงคลาดเคลื่อนไปมีมาน้อยเพียงใด

การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา มีหลักกฎหมายสำคัญ 3 ประการใช้ในการพิจารณาพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ นั้นสามารถยืนยันความแท้จริง (Authentication) ได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ ความแท้จริงของเอกสารประกอบด้วย (ความสำคัญการพิสูจน์หลักฐานทางคอมพิวเตอร์ที่ช่วยในการพิจารณาคดี และการรับฟังหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ของศาล)

1. เนื้อหาของเอกสารไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลง
2. ข้อมูลในเอกสารเป็นไปตามเจตนาที่แท้จริงของผู้สร้างเอกสารนั้น ทั้งนี้ไม่ว่าผู้สร้างเอกสารจะเป็นมนุษย์ หรือคอมพิวเตอร์
3. ข้อมูลพิเศษในเอกสาร อันได้แก่ วันเดือนปีที่ถูกสร้าง นั้นถูกต้อง

ปัจจุบันศาลไทยได้ให้การยอมรับและรับฟังพยานหลักฐานทางคอมพิวเตอร์ ดังเช่นในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7264/2542 ซึ่งวางหลักว่า พยานหลักฐานทางคอมพิวเตอร์สามารถรับฟังได้ ซึ่งอาจรับฟังได้ในฐานะที่เป็นพยานเอกสารในกรณีที่มีการปริ้น แล้วนำผลลัพธ์ที่ได้มานำเสนอ ซึ่งในแนวทางการรับฟังพยานหลักฐานชนิดนี้ของศาลนั้นจะต้องปรากฏว่าระบบการบันทึก การสร้าง การเก็บรักษา และการเรียกข้อมูล หรือการใช้งานของคอมพิวเตอร์นั้นเป็น

ปกติเช่นที่เคยทำมาไม่มีสิ่งที่ผิดเพี้ยนหรือบิดเบือน ก็น่าเชื่อถือเป็นข้อมูลที่ถูกต้องได้ ดังนั้น ปัญหาในการรับฟังพยานหลักฐานของศาลนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่ามีใช้สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินคดีหรือการค้นหาคำความจริงแล้ว (สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, 2513)

การใช้พยานเอกสารข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์นั้นสามารถอ้างอิงเป็นพยานหลักฐานต่อศาล ตามพระราชบัญญัติศาลจะไม่ปฏิเสธการรับฟังข้อมูลนั้นเพราะเหตุว่าเป็นข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์แต่ข้อมูลดังกล่าวจะมีความน่าเชื่อถือรับฟังในเนื้อหาสาระได้หรือไม่นั้น เป็นดุลยพินิจของศาลซึ่งเป็นผู้รับฟังข้อมูลในการชี้แจงน้ำหนักพยานเอง โดยใช้หลักเกณฑ์ความน่าเชื่อถือตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 10 วรรคสอง (พระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2544) เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาข้อเสนอแนะจำเป็นต้องมีการอบรมและให้ความรู้ขั้นสูงทางด้านความปลอดภัยของข้อมูล (Information Security) การปรับเปลี่ยนทัศนคติค่านิยมเดิม ๆ ความเคยชินในระบบพยานหลักฐานของไทยตามบทบัญญัติของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความแพ่ง ซึ่งนำไปใช้ในวิธีพิจารณาความอาญาด้วยนั้น จะเป็นระบบของพยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ และพยานผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ชำนาญการพิเศษ ซึ่งมีได้ออกแบบไว้สำหรับพยานหลักฐานทางคอมพิวเตอร์หรืออิเล็กทรอนิกส์ จึงควรปรับเปลี่ยนเพราะเนื่องจากเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพนักงานสอบสวนตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมจนถึงชั้นศาล ทางไอเรชั่นได้ร่วมมือกับศาล และผู้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวในเรื่อง Computer Forensics ให้พร้อมรับกับความสำคัญของการทำ Computer Forensics และหลักฐานทางดิจิทัลที่ได้รับการยอมรับจากศาล ซึ่งสอดคล้องกับกฎหมายอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ที่กำลังจะถูกนำมาใช้ในประเทศไทยเพื่อปราบเหล่าอาชญากรคอมพิวเตอร์ที่นับวันจะเพิ่มมากขึ้น และรูปแบบคดีที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นเช่นกันความเข้าใจและความรู้จริงด้าน Computer Forensics และ Investigations จะทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรมสามารถนำกฎหมายมาบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในที่สุด

2. วิเคราะห์ปัญหามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา โดยสามารถสรุปได้ดังนี้

ซึ่งในการพิจารณาประเด็นดังกล่าวนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาที่จะต้องได้รับการพิสูจน์โดยผู้กล่าวอ้างพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ กล่าวคือ

1. ปัญหาการรับรองความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ที่นำมาเป็นพยานหลักฐาน และความน่าเชื่อถือของระบบคอมพิวเตอร์เพื่อให้ศาลเชื่อว่าบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ไม่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบันทึกดังกล่าว และขณะทำบันทึกนั้นโปรแกรม และระบบคอมพิวเตอร์ทำงานได้ตามปกติไม่มีข้อผิดพลาด

2. ปัญหาเรื่องการระบุประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในการนำสืบ การให้น้ำหนักกับพยานอิเล็กทรอนิกส์ศาลจะให้น้ำหนักพยานอิเล็กทรอนิกส์เพียงใดในการพิพากษา

ลงโทษผู้กระทำความผิดพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 แล้วพบว่ามีข้ออุปสรรคบางประการ

2.1 ปัญหาในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นสิ่งที่จะต้องพิจารณา คือ ความน่าเชื่อถือของลักษณะ หรือวิธีการสร้างข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์นั้นว่าได้ถูกทำขึ้นโดยใครเนื่องจากบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นมีทั้งแบบที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์ และแบบที่ถูกสร้างขึ้นโดยระบบอัตโนมัติของโปรแกรมคอมพิวเตอร์ซึ่งการสร้างบันทึกอิเล็กทรอนิกส์โดยมนุษย์นั้น เป็นสิ่งที่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ง่ายจึงเป็นการยากที่จะพิสูจน์ว่าข้อมูลในบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ดังกล่าวว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแท้จริงนับตั้งแต่มีการสร้างข้อมูลนั้นขึ้นมาจึงต้องให้บุคคลผู้เป็นผู้สร้างบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นทำการรับรองว่าเนื้อหาข้อมูลในบันทึกดังกล่าวเป็นเนื้อหาที่ถูกต้องแท้จริงไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงนับแต่เวลาที่ได้สร้างบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นขึ้นมาซึ่งการอาศัยการรับรองของผู้ที่สร้างบันทึกคอมพิวเตอร์เพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะเชื่อว่าบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ไม่ได้ถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงจึงต้องพิจารณาถึงการเก็บรักษาบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นด้วยว่าได้เก็บรักษาตามวิธีการที่เหมาะสม และไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ข้อมูล เช่น คอมพิวเตอร์ที่ยึดได้ขณะทำการจับกุมผู้กระทำความผิดตามหมายจับ และหมายค้นได้รับการเก็บรักษาไว้ดีเพียงพอ หรือก่อนที่ผู้เสียหายจะนำบันทึกอิเล็กทรอนิกส์มานำสืบในศาล นั้นมีมาตรการอย่างไรในการเก็บรักษาข้อมูลนั้นส่วนในกรณีที่บันทึกถูกทำขึ้นโดยระบบอัตโนมัตินั้นจะต้องมีการรับรองว่าในขณะที่สร้างบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นระบบคอมพิวเตอร์นั้นสามารถทำงานได้ตามปกติไม่มีข้อผิดพลาด หรือหากมีความผิดพลาดในระบบคอมพิวเตอร์ ความผิดพลาดนั้นก็ไม่ได้กระทบต่อความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์การจะพิสูจน์ได้ นั้นต้องอาศัยความเชี่ยวชาญทางคอมพิวเตอร์จึงต้องอาศัยพยานผู้มีความชำนาญทางคอมพิวเตอร์เพื่อที่จะเป็นหลักประกันว่าบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นเป็นบันทึกที่ถูกต้องแท้จริง และระบบคอมพิวเตอร์ไม่เกิดข้อผิดพลาดในการประมวลผล

ทั้งนี้ หากสามารถพิสูจน์ได้ถึงความถูกต้องแท้จริงในเนื้อหาของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ ว่าไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อหา และระบบสามารถทำงานได้ตามปกติ หรือไม่มีความผิดพลาดที่ส่งผลกระทบต่อเนื้อหา และรูปแบบของข้อมูลก็เป็นการเพียงพอที่จะรับฟังไว้เป็นพยานหลักฐานแต่จากการศึกษาของผู้เขียน พบว่าในการพิจารณาคดีอาญานั้นไม่มีกฎหมายกำหนดแนวทางในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ และแนวทางในการพิสูจน์ความน่าเชื่อถือของระบบคอมพิวเตอร์เอาไว้มีแต่เพียงพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์มาตรา 25 ที่บัญญัติให้ข้อมูลข้อมูลคอมพิวเตอร์ หรือข้อมูลจราจรคอมพิวเตอร์ที่พนักงานเจ้าหน้าที่ได้มาตามพระราชบัญญัตินี้ให้อ้าง และรับฟังเป็นพยานหลักฐานตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือกฎหมายอื่นอันว่าด้วยการสืบพยานได้แต่ต้องเป็นชนิดที่มีได้เกิดจากการจงใจมีคำมั่นสัญญาหรือเหตุหลอกลวง

หรือโดยมิชอบประการอื่นนำไปสู่ปัญหาต่อมาว่าในกรณีที่คดีการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์นั้นผู้เสียหายเป็นผู้ฟ้องคดี ด้วยตนเองโดยมิได้ผ่านกระบวนการสอบสวนของพนักงานตำรวจนั้นพยานหลักฐานที่เป็นบันทึกอิเล็กทรอนิกส์จึงมิได้ได้มาตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ซึ่งการที่จะรับฟังพยานหลักฐานดังกล่าวนั้นไม่มีกฎหมายกำหนดให้รับฟังได้ทันทีแต่จะต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบพยานอย่างวิธีทั่วไปในการรับฟังพยานหลักฐานนั้นจึงทำให้ไม่มีมาตรฐานในการที่จะรับฟังพยานหลักฐานที่เป็นบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ไปในทางเดียวกัน

2.2 การระบุประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ และการนำสืบพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์นั้นตามหลักกฎหมายลักษณะพยานของไทยพยานบุคคลพยานวัตถุพยานเอกสารที่สามารถนำมาพิสูจน์ความผิด หรือความบริสุทธิ์ของจำเลยสามารถนำเข้าสู่กระบวนการพิจารณาของศาลได้ทั้งสิ้นก็ตามแต่ก็มีความจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ว่าบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นเป็นพยานประเภทใดเพราะฐานะของพยานที่ต่างกันจะมีวิธีนำสืบที่ต่างกันไปซึ่งจะต้องพิจารณาว่าจุดมุ่งหมายของการนำเสนอให้นำเสนอเพื่อวัตถุประสงค์ใดซึ่งจะแบ่งได้เป็นการนำเสนออย่างพยานเอกสาร และพยานวัตถุ คือ ถ้านำเสนอเป็นพยานเอกสารก็จะมีการนำเสนอในรูปแบบของเอกสารที่พิมพ์ ซึ่งในกระบวนการพิจารณาความอาญานั้นไม่จำเป็นต้องนำต้นฉบับมาพิสูจน์ถึงความผิด หรือความบริสุทธิ์ของจำเลยจะเป็นปัญหาเฉพาะในคดีทรัพย์สินทางปัญญาหรือคดีแพ่งที่หลักในการพิจารณาพยานเอกสารในคดีแพ่งซึ่งบังคับให้ต้องรับฟังจากต้นฉบับพระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์จึงได้บัญญัติไว้ในมาตรา 11 ที่กำหนดมิให้ศาลปฏิเสธการรับฟังพยานอิเล็กทรอนิกส์ที่นำสืบในรูปแบบของ Print Out ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเรื่องการรับฟังพยานบอกเล่าเพราะบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ที่ทำเป็น Print Out นั้นหากทำโดยมนุษย์ก็ถือว่าเป็นพยานบอกเล่าที่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขาดความแน่นอนหากผู้นำสืบสามารถพิสูจน์ได้ถึงความถูกต้องแท้จริงศาลก็จะรับฟังเพื่อพิจารณาความผิดของจำเลยต่อตามหลักในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 226/3 และหากนำเสนออย่างพยานวัตถุต้องนำพยานมาให้ศาลตรวจดูเช่นการนำฮาร์ดดิสก์ หรือคอมพิวเตอร์ทั้งเครื่องมานำสืบเพื่อพิสูจน์ว่าการกระทำความผิดนั้นมีขั้นตอนอย่างไร และเป็นวัตถุที่ใช้ในการกระทำความผิด หรือไม่ซึ่งศาลและพนักงานสอบสวนย่อมไม่สามารถที่จะพิจารณาได้ทั้งหมดเนื่องจากบางครั้งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์นั้น มีลักษณะเป็นชุดคำสั่งที่ต้องอาศัยความรู้พิเศษเฉพาะ หรือเป็นชุดตัวเลข (ศูนย์กับหนึ่ง)

ซึ่งไม่สามารถสื่อความหมายได้ตามปกติจึงต้องอาศัยพยานผู้มีความเชี่ยวชาญด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์โปรแกรมเมอร์ หรือพยานผู้เชี่ยวชาญพิเศษที่ศาลได้แต่งตั้ง หรือคู่ความร้องขอซึ่งอาจต้องใช้การประมวลผลของระบบคอมพิวเตอร์เข้าช่วยเพื่อแปลงเป็นภาษาที่มนุษย์เข้าใจ ศาลจึงต้องให้ความสำคัญกับพยานผู้เชี่ยวชาญเพื่อพิจารณาว่าการทำงานของระบบ

คอมพิวเตอร์นั้นมีความเสถียร และไม่เกิดข้อผิดพลาดในการประมวลผลข้อมูลออกมา ซึ่งในประเทศไทยยังไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนเกี่ยวกับพยานผู้เชี่ยวชาญด้านพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์อันเป็นการจำเป็นอย่างมากในการพิจารณาคดีอาญาเพราะกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 104 ประกอบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 15 กำหนดให้ศาลมีอำนาจเต็มในการวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานนั้นมีความเกี่ยวข้องแก่คดีเพียงใด และพิพากษาได้ตามนั้นซึ่งปัญหาเกี่ยวกับพยานอิเล็กทรอนิกส์นั้นเกิดขึ้นกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเนื่องจากข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์นั้นมีการพัฒนารูปแบบ และระบบให้ก้าวหน้าขึ้นตลอดเวลาจึงเป็นการยากที่จะกำหนดแนวทางเป็นการถาวร

อภิปรายผล

ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา ผู้วิจัยขอเสนอประเด็นการอภิปราย ดังนี้

1. แนวคิด หลักการ และทฤษฎีทางกฎหมายอาญาที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา หลักกฎหมายที่ว่าด้วยการรับฟังพยานหลักฐาน มีหลักทั่วไปว่าพยานหลักฐานทุกชนิดเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังได้เว้นแต่มีกฎหมายบทใดบทหนึ่งบัญญัติหรือวางหลักเกณฑ์ห้ามไม่ให้รับฟังพยานหลักฐานชนิดใดประเภทใดไว้ พยานหลักฐานชนิดนั้น ประเภทนั้นก็จะเข้าลักษณะเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังไม่ได้ ต้องถูกตัดทิ้งไปนำเข้ามามีเป็นพยานหลักฐานในคดีไม่ได้กฎหมายที่บัญญัติห้ามรับฟังพยานหลักฐานเรียกว่า บทตัดพยานหลักฐาน การรับฟังพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา มีหลักกฎหมายสำคัญ 3 ประการ ใช้ในการพิจารณา พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์นั้นสามารถยืนยันความแท้จริง ได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ ความแท้จริงของเอกสารประกอบด้วย (ความสำคัญการพิสูจน์หลักฐานทางคอมพิวเตอร์ที่ช่วยในการพิจารณาคดี และการรับฟังหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ของศาล) 1) เนื้อหาของเอกสารไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลง 2) ข้อมูลในเอกสารเป็นไปตามเจตนาที่แท้จริงของผู้สร้างเอกสารนั้น ทั้งนี้ไม่ว่าผู้สร้างเอกสารจะเป็นมนุษย์ หรือคอมพิวเตอร์ และ 3) ข้อมูลพิเศษในเอกสาร อันได้แก่ วันเดือนปีที่ถูกสร้าง นั้นถูกต้อง ปัจจุบันศาลไทยได้ให้การยอมรับและรับฟังพยานหลักฐานทางคอมพิวเตอร์ ดังเช่นในคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7264/2542 ซึ่งวางหลักว่า พยานหลักฐานทางคอมพิวเตอร์สามารถรับฟังได้ ซึ่งอาจรับฟังได้ในฐานะที่เป็นพยานเอกสารในกรณีที่มีการปริ้น แล้วนำผลลัพธ์ที่ได้มานำเสนอ ซึ่งในแนวทางการรับฟังพยานหลักฐานชนิดนี้ของศาลนั้นจะต้องปรากฏว่าระบบการบันทึก การสร้าง การเก็บรักษา และการเรียกข้อมูล หรือการใช้งานของคอมพิวเตอร์นั้นเป็นปกติเช่นที่เคยทำมา ไม่มีสิ่งผิดปกติหรือบิดเบือน ก็น่าเชื่อถือเป็นข้อมูลที่ถูกต้องได้ ดังนั้นปัญหาในการรับฟังพยานหลักฐานของศาลนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่ามิใช่สิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินคดีหรือการ

ค้นหาความจริงแล้ว (สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ, 2513) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิศรุต อนุศาสนนันท์ วิจัยเรื่อง อำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนในการรวบรวมพยานหลักฐานที่เป็นข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา ในการวิจัยพบว่า การตรวจค้นสถานที่เกิดเหตุในคดีอาชญากรรมคอมพิวเตอร์จะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษในการรักษาอุปกรณ์ และวัสดุที่เกี่ยวข้องนั้นไว้เป็นพยานหลักฐาน และเพื่อที่จะรักษาไว้ซึ่งสภาพที่มีความสมบูรณ์ของพยานหลักฐานเหล่านั้นถ้าอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ปิดอยู่ขณะเข้าตรวจค้นที่เกิดเหตุ “อย่าเปิดโดยเด็ดขาด” มิฉะนั้นคอมพิวเตอร์จะถูกโปรแกรมทำลายพยานหลักฐานทั้งหมดให้ดำเนินการถ่ายภาพหรือวิดีโอไว้แล้วตรวจยึดส่งห้องปฏิบัติการ แต่ถ้าคอมพิวเตอร์เหล่านั้นเปิด และปฏิบัติการอยู่ขณะที่เข้าตรวจค้นในที่เกิดเหตุให้ดำเนินการ ดังนี้ การปิดกั้นสถานที่เกิดเหตุ ปลดสายโทรศัพท์ ปลดเส้นทางการสื่อสารกับคอมพิวเตอร์ที่เชื่อว่าเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการกระทำความผิดเช่นสายโทรศัพท์หรือเครื่องมือสื่อสารอื่น ๆ เพื่อป้องกันการควบคุมเครื่องจากระยะไกล และถ่ายวิดีโอ (VDO) สถานที่เกิดเหตุรูปภายนอกของระบบสภาพทำเลที่ตั้งของสถานที่เกิดเหตุรวมทั้งสภาพอุปกรณ์ทุกอย่างในที่เกิดเหตุ เป็นต้น (วิศรุต อนุศาสนนันท์, 2550)

2. วิเคราะห์ปัญหามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา พบว่า ปัญหามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา 1. ปัญหาการรับรองความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ที่นำมาเป็นพยานหลักฐาน และความน่าเชื่อถือของระบบคอมพิวเตอร์เพื่อให้ศาลเชื่อว่าบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ไม่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบันทึกดังกล่าว และขณะทำบันทึกนั้นโปรแกรม และระบบคอมพิวเตอร์ทำงานได้ตามปกติไม่มีข้อผิดพลาด 2. ปัญหาเรื่องการระบุประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในการนำเสนอ การให้น้ำหนักกับพยานอิเล็กทรอนิกส์ศาลจะให้น้ำหนักพยานอิเล็กทรอนิกส์เพียงใดในการพิพากษาลงโทษผู้กระทำความผิดพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ จรัญ ภักดีธนากุล ที่ว่าในการชั่งน้ำหนักหรือประเมินความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการใช้กฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน และเป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดสำหรับนักกฎหมายเพราะแทบจะหาหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนตายตัวในบทบัญญัติแห่งกฎหมายไม่ได้ กฎหมายลักษณะพยานหลักฐานของทุกประเทศต่างเห็นตรงกันว่าไม่ควรวางหลักกฎหมายตายตัวไปทางใดทางหนึ่ง ในขั้นตอนนี้แต่ควรจะเป็นดุลพินิจแก่ศาลหรือผู้ที่จะต้องชี้ขาดปัญหาข้อเท็จจริงที่จะใช้ดุลพินิจให้เหมาะสมเป็นรายกรณีไปเนื่องจากการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานนี้ส่วนใหญ่ไม่ได้เกี่ยวกับความรู้ทางกฎหมายแต่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์วุฒิภาวะความรอบรู้ และความละเอียดรอบคอบของผู้ทำหน้าที่มากกว่า ดังนั้นในระบบกฎหมายจารีตประเพณี จึงมีการนำประชาชนที่อยู่ในสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต

ของสามัญชนทั่วไปเข้าทำหน้าที่แทนนักกฎหมาย และเกิดเป็นระบบลูกขุนขึ้นส่วนในประเทศที่ใช้ระบบประมวลกึ่งเปิดทางให้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับคดีบางประเภทเข้ามาร่วมเป็นองค์คณะกับผู้พิพากษาซึ่งประเทศไทยนำมาใช้เป็นแนวทางให้ผู้พิพากษาสมทบในคดีเยาวชนคดีครอบครัวคดีแรงงานคดีทรัพย์สินทางปัญญา และคดีการค้าระหว่างประเทศอยู่ในปัจจุบัน และกำลังศึกษาที่จะขยายไปสู่คดีรูปแบบอื่นด้วยเช่นคดีพาณิชย์ และคดีอาญาที่มีโทษรุนแรงเป็นต้น (จรัญ ภักดีธนากุล, 2553) และงานวิจัยของ นัทร ธนศวานิชย์ เรื่อง การรับฟังและวิธีการนำเสนอพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา: ศึกษาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 พบว่า สำหรับประเทศไทยนั้นในการชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานนั้นมีหลักเกณฑ์ทั่วไปที่ใช้ในการปฏิบัติของศาลยุติธรรมรวมทั้งหลักกฎหมายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา โดยหลักปฏิบัติในส่วนของพยานหลักฐานประกอบที่จะนำมาเพิ่มน้ำหนักพยานหลักฐานที่มีน้ำหนักไม่มั่นคง 227/1 วรรคสอง แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญานำหลักปฏิบัติมาบัญญัติ ให้ชัดเจนว่าจะป็นพยานบุคคลพยานเอกสารพยานวัตถุหรือพยานผู้เชี่ยวชาญก็ได้ขอให้ป็นพยานหลักฐานที่รับฟังได้ และมีแหล่งที่มาอิสระต่างหากจากพยานที่ไม่มั่นคงนั้น เพราะพยานหลักฐานที่รับฟังมิได้ย่อมเอามาใช้ในคดีนั้นมิได้เลยส่วนพยานที่รับฟังได้แต่มีแหล่งที่มาจากฐานเดียวกับพยานหลักฐานที่ไม่มั่นคงนั้นแท้จริงคือ “สำเนา” ของพยานหลักฐานขึ้นเดียวกันเท่านั้นไม่ใช่พยานหลักฐานอื่นเช่น พยานบอกเล่าที่ได้รับฟังมาจากประจักษ์พยานคนเดียวกันไม่ทำให้ป็นพยานหลักฐานที่จะเพิ่มน้ำหนักให้แก่นักและกันได้ (นัทร ธนศวานิชย์, 2555)

สรุป

จากการศึกษาวิจัยเรื่องปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา มุ่งศึกษาถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา ซึ่งเป็นวิธีการวิจัยทางเอกสาร โดยศึกษาผ่านวัตถุประสงค์ทั้ง 2 ข้อสรุปได้ดังนี้ แนวคิด หลักการ และทฤษฎีทางกฎหมายอาญาที่เกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา พบว่าหลักกฎหมายที่ว่าด้วยการรับฟังพยานหลักฐานมีหลักทั่วไปว่าพยานหลักฐานทุกชนิดเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังได้ เว้นแต่มีกฎหมายบทใดบทหนึ่งบัญญัติหรือวางหลักเกณฑ์ห้ามไม่ให้รับฟังพยานหลักฐานชนิดใดประเภทใดไว้พยานหลักฐานชนิดนั้น ประเภทนั้นก็จะเข้าลักษณะเป็นพยานหลักฐานที่รับฟังไม่ได้ ต้องถูกตัดทิ้งไปนำเข้ามามีใช้ กฎหมายที่บัญญัติห้ามรับฟังพยานหลักฐาน เรียกว่า บทตัดพยานหลักฐาน ซึ่งโดยหลักการแล้วการที่จะวางบทตัดพยานหลักฐานนั้นมักจะมองเปรียบเทียบระหว่างคุณค่า ในเชิงพิสูจน์ของพยานหลักฐานขึ้นนั้นว่ามีสูงหรือต่ำเพียงใด แล้วไปเปรียบเทียบกับผลกระทบทางด้านอคติที่จะทำให้การวินิจฉัยข้อเท็จจริงคลาดเคลื่อนไปมีมากน้อยเพียงใด ส่วนในการรับฟัง

พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา มีหลักกฎหมายสำคัญ 3 ประการ ใช้ในการพิจารณาพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์นั้นสามารถยืนยันความแท้จริงได้อย่างเหมาะสมหรือไม่ ความแท้จริงของเอกสารประกอบด้วย (ความสำคัญการพิสูจน์หลักฐานทางคอมพิวเตอร์ที่ช่วยในการพิจารณาคดี และการรับฟังหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ของศาล) 1) เนื้อหาของเอกสารไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลง 2) ข้อมูลในเอกสารเป็นไปตามเจตนาที่แท้จริงของผู้สร้างเอกสารนั้น ทั้งนี้ไม่ว่าผู้สร้างเอกสารจะเป็นมนุษย์ หรือคอมพิวเตอร์ และ 3) ข้อมูลพิเศษในเอกสาร อันได้แก่ วันเดือนปีที่ถูกสร้างนั้นถูกต้อง ส่วนปัญหามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา สามารถสรุปได้ดังนี้ 1) ปัญหาการรับรองความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ที่นำมาเป็นพยานหลักฐาน และความน่าเชื่อถือของระบบคอมพิวเตอร์เพื่อให้ศาลเชื่อว่าบันทึกอิเล็กทรอนิกส์ไม่ได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงบันทึกดังกล่าวและขณะทำบันทึกนั้นโปรแกรม และระบบคอมพิวเตอร์ทำงานได้ตามปกติไม่มีข้อผิดพลาด 2) ปัญหาเรื่องการระบุประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในการนำสืบ การให้น้ำหนักกับพยานอิเล็กทรอนิกส์ศาลจะให้น้ำหนักพยานอิเล็กทรอนิกส์เพียงใดในการพิพากษาลงโทษ ผู้กระทำความผิดพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 แล้วพบว่ามีข้ออุปสรรคบางประการ (1) ปัญหาในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของบันทึกอิเล็กทรอนิกส์นั้นสิ่งที่จะต้องพิจารณา และ (2) การระบุประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ และการนำสืบพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งในประเทศไทยยังไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนเกี่ยวกับพยานผู้เชี่ยวชาญด้านพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์อันเป็นการจำเป็นอย่างมากในการพิจารณาคดีอาญาเพราะกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 104 ประกอบกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา 15 กำหนดให้ศาลมีอำนาจเต็มที่ในการวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานนั้นมีความเกี่ยวข้องแก่คดีเพียงใด และพิพากษาได้ตามนั้นซึ่งปัญหาเกี่ยวกับพยานอิเล็กทรอนิกส์นั้นเกิดขึ้นกับประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเนื่องจากข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์นั้นมีการพัฒนารูปแบบ และระบบให้ก้าวหน้าขึ้นตลอดเวลาจึงเป็นการยากที่จะกำหนดแนวทางเป็นการถาวร แนวทางการแก้ไขที่เหมาะสมกับประเทศไทยที่เกิดจากการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา จากการวิเคราะห์กฎหมายที่มีโทษทางอาญาของประเทศไทยที่ใช้บังคับอยู่จะเห็นว่ายังไม่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาคriminal ที่ผู้กระทำได้มีการพัฒนารูปแบบโดยอาศัยเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาใช้เป็นช่องทางทางแก้ไขที่ดีที่สุด จึงควรที่จะมีการบัญญัติกฎหมายใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดต่อข้อมูลคอมพิวเตอร์โดยตรงมีการกำหนดนโยบายรัฐที่ชัดเจน ฯลฯ เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน สืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. แนวทางการแก้ไขปัญหา

1.1 ควรมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของพยานอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญาโดยบัญญัติออกมาเป็นพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมาย วิธีพิจารณาความอาญาเพื่อให้เกิดมาตรฐานในการตรวจสอบพยานหลักฐานนั้นไม่ว่าจะเป็นการดำเนินคดีโดยรัฐ หรือเอกชนเป็นอย่างเดียวกันเพื่อเป็นการรับประกันถึงความยุติธรรมที่คู่ความจะได้รับอย่างเท่าเทียมกันโดยอาจบัญญัติเกี่ยวหลักเกณฑ์ในการรับรองความถูกต้องแท้จริง ดังนี้

1.1.1 กำหนดหลักในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์โดยผู้ที่ทำข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ และผู้ที่ควบคุมระบบคอมพิวเตอร์ ในขณะที่ทำข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์นั้นโดยจะต้องรับรองความแท้จริงของข้อมูล และการประมวลผลของระบบที่ทำข้อมูลนั้นว่าไม่มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปจากตอนแรกที่ตัวพยานหลักฐานนั้นเกิดขึ้น

1.1.2 กำหนดหลักเกณฑ์ในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์โดยผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ต (ISP) โดยกำหนดหน้าที่ในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ที่ทาง ISP ได้เก็บไว้ในระบบคอมพิวเตอร์ของตน และควรกำหนดหน้าที่ให้ ISP ต้องมาเปิดเผยการรับรองความถูกต้องแท้จริงพร้อมทั้งอธิบายถึงวิธีการในการเก็บรักษา และอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรักษานั้น และบัญญัติกฎหมายให้ ISP มีหน้าที่ต้องให้ความร่วมมือแก่พนักงานสอบสวน หรือผู้เสียหายจากการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ซึ่งมีคำสั่งของศาลในการจัดให้ซึ่งข้อมูลข้อมูลคอมพิวเตอร์ หรือข้อมูลจราจรทางคอมพิวเตอร์ที่อาจนำมาใช้เป็นพยานหลักฐานในการพิจารณาลงโทษผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์

1.1.3 กำหนดหลักเกณฑ์ในการรับรองความถูกต้องแท้จริงของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ที่พนักงานเจ้าหน้าที่เป็นผู้เก็บรักษาไว้ในกรณีที่พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์นั้น เกิดจากการจับค้นยึดโดยอาศัยอำนาจตามกฎหมายซึ่งจะต้องอธิบายได้ถึงวิธีการเก็บอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรักษา

1.2 ในการนำสืบพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์นั้นเพื่อแก้ปัญหาว่าพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ควรจะมีวิธีการในการนำสืบอย่างไรจึงควรมีการแบ่งแยกประเภทของพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ออกมาให้ชัดเจนมากขึ้นโดยแบ่งเป็น

1.2.1 พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์

1.2.2 พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ที่เกิดขึ้นจากการประมวลผลของระบบ หรือโปรแกรมคอมพิวเตอร์อัตโนมัติ

1.2.3 พยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ที่เกิดขึ้นทั้งจากการกระทำของมนุษย์ และระบบคอมพิวเตอร์อัตโนมัติ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเพิ่มเติมเรื่องความน่าเชื่อถือของพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์

2.2 ควรศึกษาเพิ่มเติมเรื่องการนำสืบพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิจัยเรื่อง ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการรับฟังพยานหลักฐานทางอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา ซึ่งทั้งนี้ผู้เขียนบทความขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.สังเวียน เทพผา ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาคุณุณิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ โชคเหมาะ ที่ให้เกียรติเป็นประธานกรรมการ มีรองศาสตราจารย์ ดร.โกเมศ ขวัญเมือง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ มูลศิลป์ และอาจารย์ ดร.สธิ อยู่สถาพร เป็นกรรมการในการสอบคุณุณิพนธ์ ซึ่งได้กรุณาตรวจแก้ไขคุณุณิพนธ์ฉบับนี้ให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมถึงเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยปทุมธานีทุกท่านที่ให้ความสะดวกด้านอำนวยความสะดวก และประสานงาน ในการทำคุณุณิพนธ์และเขียนบทความ จนทำให้การทำคุณุณิพนธ์และเขียนบทความนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

กรมเล ทอธธรมชาติ และสมบูรณ สุธสสรณ. (2546). เรืองนารู้เกืองวักกับการปกครอง และรัฐธรมนญของสหรัฐอเมริก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สังคมศาสตร์.

กฤษณะ ช่างกล่อม. (2542). ร้างรายงานการศีกษาวิจัย เรือง กฎหมายพณิขย์อิเล็กทรอนิกส์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ.

กฤษณะ เพียรกิจ. (2555). ความเป็นอิสระในการรับฟังพยานหลักฐานกับบทบัญญัติ มาตรา 226/2 แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. ใน วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

คณิต ณ นคร. (2546). กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.

จรัญ ภักดีธนากุล. (2553). คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักอบรมศีกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตสภา.

- นัทร ธเนศวรณิษฐ์. (2555). การรับฟังและวิธีการนำเสนอพยานหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ในคดีอาญา: ศึกษาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ.2550. ใน *วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายอาญา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2551). *พระราชบัญญัติว่าด้วยธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2551*. เรียกใช้เมื่อ 15 กันยายน 2559 จาก <https://www.etda.or.th/files/1/files/22.pdf>
- วิศรุต อนุศาสนนันท์. (2550). อำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนในการรวบรวมพยานหลักฐานที่เป็นข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์: ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา. ใน *สารนิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขานิติศาสตร์. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ*.
- สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ. (2513). *คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 7264/2542*. เรียกใช้เมื่อ 15 กันยายน 2559 จาก <https://deka.in.th/view-25090.html>
- อุดม รัฐอมฤต. (2551). *คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.